

Магістр 1 року навчання
факультету обліку і аудиту ХНЕУ

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОХІДНИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЗГІДНО ІЗ ЗАКОНОДАВЧО-НОРМАТИВНОЮ БАЗОЮ

Анотація. Розглянуто та досліджено підходи різних авторів, міжнародних фінансових організацій до визначення похідних фінансових інструментів шляхом порівняння таких визначень: "похідний фінансовий інструмент", "дериватив", "похідний цінний папір", "похідний фінансовий продукт".

Аннотация. Рассмотрены и исследованы подходы различных авторов, международных финансовых организаций к определению производных финансовых инструментов путем сравнения таких определений: "производный финансовый инструмент", "дериватив", "производная ценная бумага", "производный финансовый продукт".

Annotation. The approaches of different authors and international financial institutions to the definition of "derivative financial instruments" are considered and investigated by comparing such definitions as: "derivative financial instrument", "derivate", "derivative security", "derivative financial product".

Ключові слова: похідний фінансовий інструмент, дериватив, похідний цінний папір, похідний фінансовий продукт.

Банківська система є важливою ланкою економіки будь-якої країни. Банки активно беруть участь у процесі створення національного продукту, виконуючи одну з основних функцій фінансового ринку – зберігача коштів. Частиною фінансового ринку, на якому останнім часом функціонує все більше банківських установ України, є ринок похідних фінансових інструментів, роль якого важко переоцінити. Одним із стимулів розвивати ринок похідних фінансових інструментів є можливість за допомогою похідних хеджувати ризики, пов'язані зі здійсненням господарської діяльності. Особливо актуальним це є для банківського сектору, оскільки саме він є найбільш ризикованим. Для того щоб надалі розвивати ринок похідних фінансових інструментів, необхідно розглянути їх сутність.

Таким чином, актуальність теми дослідження обумовлена тим, що використання більш досконалих визначень певного понятійного апарату сприяє й більш точному розумінню суті досліджуваних процесів, визначенню напрямів рішення їх проблемних аспектів.

Проблемами визначення сутності похідних фінансових інструментів займалися: Дж. Ф. Маршалл, В. Бансал [1], Р. Грачова [2], Сохацька О. М., Примостка Л. О. та ін.

Мета дослідження полягає у визначенні сутності похідних фінансових інструментів згідно із законодавчо-нормативною базою.

Об'єктом дослідження виступають визначення сутності поняття "похідні фінансові інструменти банку".

Предметом дослідження є визначення сутності похідних фінансових інструментів шляхом порівняння різних понять для одного процесу.

Згідно із Законом України "Про банки та банківську діяльність" [3], банки є юридичними особами, що здійснюють діяльність з надання банківських послуг на основі виданої ліцензії Національного банку України. Як і інша юридична особа, банк прагне, виконуючи свої функції, отримувати прибуток. У ринкових умовах банківські установи запроваджують нові послуги, що надають конкурентні переваги та сприяють зміцненню позиції банку на фінансовому ринку. Однією з таких послуг є здійснення операції з похідними фінансовими інструментами.

Операції з похідними фінансовими інструментами з'явилися зовсім недавно у вітчизняній практиці банківської діяльності, і вже встигли стати дискусійними. Так, досліджуючи підходи різних авторів та міжнародних фінансових організацій до визначення "похідних фінансових інструментів", спостерігаємо наявність різних понять для одного процесу: "похідний фінансовий інструмент", "дериватив", "похідний цінний папір", "похідний фінансовий продукт". Виникає питання доцільності ототожнення понять. Зокрема, питання можливості називати "похідний фінансовий інструмент" "похідним цінним папером", "похідним фінансовим продуктом", "деривативом". На державному рівні дане питання залишається невирішеним.

На думку автора, наведений перелік понять не можна ототожнювати, оскільки кожний термін має власне, відмінне від інших, економічне значення, і, похідний фінансовий інструмент не може мати таку кількість синонімів.

Зокрема, відповідно до МСФО 39, контракт, що не вимагає початкових інвестицій або початкові інвестиції є мінімальними, виконується у майбутньому та вартість якого ґрунтується на основі вартості певного базового активу, – це похідний фінансовий інструмент [4]. Базовим активом може бути ставка відсотка, валютний курс, індекс цін, показник кредитного рейтингу, товарна ціна, ціна фінансового інструменту тощо.

МСФО 39 [4] та МСФО 32 [5] побудовані на принципах бухгалтерського обліку із застосуванням професійного судження, тому вони мають більш узагальнюючий характер щодо визначення похідного фінансового інструменту. Стандартами, що побудовані на правилах та включають перелік властивостей похідного фінансового інструменту, є стандарти ГААП США, зокрема FAS 133 "Облік похідних інструментів та операцій хеджування". За цим стандартом фінансовий інструмент стає похідним, якщо виконуються одночасно такі умови [6]:

вартість інструменту змінюється залежно від зміни хоча б одного з показників базового активу;
даний інструмент має хоча б одну умовну суму;
величина первинної чистої інвестиції дорівнює нулю або ж менша від вартості чистих інвестицій за контрактами, які аналогічно реагували б на зміну ринкових факторів;
умови контракту дозволяють взаємозалік.

Отже, перші дві умови тлумачення поняття в міжнародних та американських стандартах однакові.

Аналізуючи визначення згідно з МСБО 39 [4] та FAS 133 [6], слід зауважити, що в перекладі похідний є фінансовим інструментом, і не визначається як фінансовий продукт. "Продукт" за своєю сутністю є товаром або послугою [1]. Тобто має матеріальну або нематеріальну форму, передбачає право володіння товаром або створюється у процесі виконання послуги. Продукт є матеріалом для виготовлення чогось. "Інструмент", в свою чергу, означає засіб виконання поставленого завдання.

Отже, "продукт" є первинним поняттям, і задля отримання результату до нього можуть застосовуватись різні інструменти.

У зв'язку з цим можна стверджувати, що поняття "похідний фінансовий продукт" і "похідний фінансовий інструмент" мають різні значення.

Досить часто в нормативних документах та наукових виданнях "похідний фінансовий інструмент" прирівнюють до "деривативу". Зокрема, термін "дериватив" досить часто наводять у дужках до терміну "похідний фінансовий інструмент". На думку автора, "дериватив" – більш ширше поняття, ніж похідний фінансовий інструмент. Слід зазначити, що у перекладі з англійської мови derivative – похідний [7]. Тобто походить від чогось, впливає з чогось іншого. У той же час Положенням про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів [8] визначено, що дериватив – це стандартний контракт, який надає право або зобов'язання продати чи придбати актив, що є базовим, у майбутньому на певних, визначених умовах. У визначенні не уточнюються конкретні продукти, що можуть бути базовими активами.

За роз'ясненням, що може бути основою деривативу, звернемось, наприклад, до Податкового кодексу України [9]:

дериватив – це стандартний контракт, внаслідок укладання якого виникає зобов'язання або право продати чи придбати нематеріальні або матеріальні активи, цінні папери, кошти у майбутньому на визначених умовах. У документі подається мінімальний перелік продуктів, що можуть бути в основі контракту. Слід зауважити, що за Податковим кодексом [9], як і за МСБО 39 [4], базовим активом деривативу можуть бути фінансові та нефінансові активи.

На думку Р. Грачової [2], не всі деривативи є похідними фінансовими інструментами, проте всі похідні фінансові інструменти є деривативами.

Також можна погодитись з авторами, які, порівнюючи похідні фінансові інструменти з деривативами, поділяють останні на фінансові та товарні і вважають доцільним прирівнювати визначення поняття фінансового деривативу до похідного фінансового інструменту, оскільки тільки ці дві категорії за сутністю мають однаковий економічний зміст. Ще одним підходом до визначення, що зустрічається в науковій літературі, є порівняння понять "похідний фінансовий інструмент" та "похідний цінний папір".

Відповідно до Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" [10], державне регулювання ринків деривативів покладається на НКЦПФР, що при здійсненні діяльності в першу чергу орієнтується на Закон України "Про цінні папери та фондовий ринок" від 23.02.2006 р. № 3480-IV [11]. Аналізуючи положення Закону [11], слід відмітити, що у ньому "похідний фінансовий інструмент" замінено на "похідний цінний папір". Цінний папір трактується як документ, що посвідчує грошові або майнові права, передбачає умови відносин між особою, що їх емітувала, та власником цінного паперу, передбачає можливість передачі прав іншим особам. Виходячи з визначень фінансового деривативу, що прирівнюється до "похідного фінансового інструменту" та "цінних паперів", можна скласти порівняльну таблицю.

Таблиця

Порівняльна характеристика цінних паперів та фінансових деривативів

№	Ознака	Фінансовий дериватив	Цінний папір
1	Контракт	Так	Так
2	Встановлена форма	Так/ні	Так
3	Грошовий документ	Так/ні	Так
4	Засвідчує право володіння	Ні	Так
5	Засвідчує право/зобов'язання купівлі або продажу	Так	Ні
6	Передбачає виплату доходу	Ні	Так
7	Первинність	Похідний	Первинний

У результаті проведеного аналізу слід зазначити, що поняття "фінансовий дериватив", а, відповідно, і "похідний фінансовий інструмент", є відмінним від поняття "цінний папір", а тому їх об'єднання не є можливим.

Узагальнюючи різні підходи та напрями щодо визначення поняття "похідні фінансові інструменти", приходимо до висновку, що похідні фінансові інструменти – це самостійне поняття, яке має один синонім "фінансові деривативи" та має економічну та правову складові. За економічною складовою розкривається поняття строковості похідного

фінансового інструменту; за правовою тлумачиться як комплексне зобов'язання або комплексний ринковий інструмент.

При цьому як напрям подальшого дослідження, враховуючи подане уточнення поняття "похідні фінансові інструменти", слід розглянути систематизацію класифікаційних ознак цих інструментів, виходячи з їх характерних властивостей та функцій. Це дозволить більш цілеспрямовано застосовувати певні різновиди деривативів при виході тих або інших гравців на фінансовий ринок.

Наук. керівн. Глебова Н. В.

Література: 1. Маршалл Дж. Ф. Финансовая инженерия: полное руководство по финансовым нововведениям / Дж. Ф. Маршалл, Бансал Випул. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 784 с. 2. Грачова Р. Дорого, але учора, дешево, але лише завтра... [Електронний ресурс] / Р. Грачова. – Режим доступу : www.dtk.com.ua/show/1cid0731.html. 3. Про банки та банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>. 4. Международный стандарт финансовой отчетности № 39 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gaap.ru/articles/126033/>. 5. Международный стандарт финансовой отчетности № 32 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ade-solutions.com/IFRSPortal/IAS%2032_version01.pdf. 6. Міжнародний стандарт розкриття інформації про похідні фінансові інструменти та операції хеджування № 133 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.u-fin.com.ua/analit_mat/sdu/049.htm. 7. The spillover of money market turbulence to FX swap and cross-currency swap markets [Electronic resource] / Basel Committee on Banking Supervision. – Basel, September 2000. – Access mode : http://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt0803h.pdf. 8. Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 19.04.1999 р. № 632 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/632-99>. 9. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sts.gov.ua/nk/spisok1/>. 10. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>. 11. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.